

'Kaybedilen Zaman'da Yeni Barbarlığa Doğru: Videofelsefe - Maurizio Lazzarato

İnceleyen: Bekir Avcı

Videofelsefe

Yazar: Maurizio Lazzarato

Kitabın Özgün Adı: Vidéophilosophie - Las machines à cristaller le temps

Çeviren: Şule Çiltaş Solmaz

Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2016, 236 s.

ISBN: 9789756056882

"Her şey bir gösteri, dünya görüntü teknolojileriyle ekrana taşınıyor, gerçeği yitirdik" diye vahvahlanıyor güzel ruhlar. Oysa Nietzsche'nin dediği gibi, ancak görünüş bir kopyaya, bir imaja, benzerinin ötesinde, arkasında duran gerçek bir dünyanın bir simülasyonuna dönüştürülmüşse bu doğru olabilir. Bu "simülasyon" terk edilirse, görünüş, varlığın karşıtı olmaktan, bir maske olmaktan çıkar.

Maurizio Lazzarato - "Videofelsefe"

Videonun bir 'zaman felsefesi' televizüel aygıtın ise bir 'zaman yöneticisi' olduğunu söyleyen Maurizio Lazzarato'ya hak vermemek elde değil.

Ulus Baker - "Beyin Ekran"

Şilan 'akıllı' telefonumdaki ekranda. İşte karşımda. Konuşuyoruz. Göz kırışını, dudak hareketini, bedeninin salınışını görüyorum. Onu garip bir dikkatsizlikle izliyorum. Ekrandaki görüntüsünü alımlıyorum, hareketlerini algılıyorum. Ancak onun bu videodaki hal'i bana bir görüntüden fazlasını takdim ediyor. Tıpkı bir televizyon kanalının 'canlı yayını' gibi burada da 'gerçek zaman' işliyor. Eşzamanlıyız, şimdi' deyiz. Görüntü aracılığıyla mümkün hale gelen onun oradalığı ile benim buradalığımın biraradalığı, mekânsallığın ötesinde bir şeye işaret ediyor: bu videoda zaman var, mekânsallığı aşan, onun çok üstünde işleyen bir zaman.

'Akıllı' telefonum ya da dört bir yanımızı saran elektronik ve dijital teknolojilerin bizi içine soktuğu bu girdap nedir? Bir 'gerçeklik' girdabı mı yoksa 'zaman' çıkmazı mı? "İmgelerden yola çıkarak dünyayı kavrayabilmek olanaksızdır" diyen Fransız düşünür Jean Baudrillard'ın dediği gibi ekranın karşısında kaybettiğim şey 'gerçeklik' mi? Peki, ya zaman?

Bu soruların yanıtını Maurizio Lazzarato, Otonom Yayıncılık'tan Şule Çiltaş Solmaz tercümesi ile çıkan "Videofelsefe" isimli kitabında uzun uzadıya veriyor. O, bu duruma (mekan-zaman) video sanatçısı Nam Jun Paik'in sözleriyle açıklık getiriyor: "Video doğayı değil zamanı taklit eder". Bu ise videonun esas ögesinin görüntü değil zaman olduğu anlamına geliyor. Lazzarato'nun tüm çalışma boyunca altını çizdiği gibi "videonun en önemli kavramı 'hareket değil zaman'dır; videonun esasını oluşturan öge, etimolojik kökeninin ima ettiği gibi görüntü değil, zamandır".(s85) 'Algımızı zamansallıklar arasındaki bir ilişki olarak

düşünemeyişimizin, bütün hareketleri ısrarla mekâna bağlama alışkanlığımızın bir sonucu olduğunu' söyleyen Bergson'u takip eden Lazzarato, görmenin 'zamansal sentezlerin' içinde gerçekleştiğini, gelişip zenginleştiğini belirtmektedir.

Lazzarato'ya göre video dispositifi, etimolojik kökeninin gerektirdiği gibi yalnızca görmeye değil, durumlar yaratmaya ve olaya müdahale etmeye hizmet eder. Yani video-imağ bakılacak bir imajdan ziyade dokunsal bir imajdır. Burada edilgenlikten etkinliğe geçiş vardır. Şilan'la bir video dispositifi olan 'akıllı' telefonum üzerinden yaptığım 'görüşme'de yakaladığım zaman, tam da Lazzarato'nun bu söylediğiyle ilgili. Çünkü karşılıklı iletişimin önünü açan bu dispositif, birbirimize müdahaleye imkan tanımaktadır. Öyle ya, "videonun zamansallığı, bizi, olayın zamanına, aynı anda hem yaratıcıyı hem de izleyiciyi içeren, olmakta olan zamana gönderir". (s87)

Temsil Kuramına Bir Çentik

"Videofelsefe"de Bergsoncu zaman anlayışı ve 'bedenden yola çıkan' Nietzscheci felsefeyi takip eden Lazzarato, "zamanı kristalleştirme makineleri" dediği fotoğraf, sinema, video ve dijital teknolojilerin şimdiye dek denildiğinin aksine 'dünyayı temsil etmediğini, zamanın gevşemesi ve sıkışması aracılığıyla dünyayı kristalleştirdiğini, onun oluşumuna katkıda bulunduğunu' vurguluyor ve "varlığı gerçek ve imaj olarak ikiye bölen bütün bir temsil kuramını ve nesnelere mekâna, imajları ise zihne yerleştiren bütün bir fenomenolojiyi terk etmek gerektiğini" belirtiyor. Çünkü yeni teknolojilere dair teorilerin sınırlılığı, bizim bu teknolojilerin özünde ne olduğuna ve nasıl işlediğine dair algımızı çarpıtmaktadır. Gerçekten de bu kuramlar bizleri "gerçeklik/hakikat ve onun görüntüsü" şeklinde bir ikililiğe sıkıştırmaktadırlar. Lazzarato ise bize bu ikililikten sıyrılmayı öneriyor:

Yeni dijital teknolojiler bedeni değil, zihin ve onun güçleri konusundaki yanılsamalarımızı elimizden alır. Bu teknolojiler görmemize engel olmaz, aksine daha fazla güç ve kuvvet, yani bir görüş etiği isterler. Gerçeği simüle etmezler, aksine, eyleyebilmek için daima mevcut olmayan şeylerden (noktalar, çizgiler, göstergeler, kavramlar, isimler) yararlandığımızı bize hatırlatırlar. (s13)

Bütün temsil teorilerinin iddia ettiği gibi, artık bir imaj ve bir de şey, bir bilinçteki imaj ve bir de dünyadaki şey yoktur. Her şey bir imajdır ve her imaj bir şeydir. (s97)

Ancak Lazzarato zamanı kristalleştirme makineleri arasında videoyu ve yeni teknolojileri ayrı bir yere koymaktadır. Ona göre fotoğraf 'bir oluşu sabitleyip yakalayan' bir zamanı kristalleştirme makinesi iken, fotogramı ortaya çıkaran sinema ise 'hareket yanılsaması' yaratan bir makinedir. "Ama yalnızca video teknolojisi, hareketi, yani artık mekanı kateden bir 'hareket eden'i değil de, ışığın 'saf titreşimleri'ni kapmayı başarır". Bu nedenle video diğer makinelerden farklıdır. O, 'enerji yüklü nesnelere -çünkü nesnelere hareketler, atomlar, enerjiler vardır- algısını ve farklı bir gerçekliğin keşfini mümkün kılmaktadır'. (s73)

Öz/Fenomen İkiliği Ve Kaybedilen Zaman

Çalışmasında Bergsoncu bakış açısının yeniden inşasına girişen Lazzarato, sürekli olarak geçmişten (virtüelden) şimdiye (edimsele), şimdiden geçmişe geçtiğimizi belirterek, bunun nedeninin, 'şimdinin, geçmişimizin en sıkışmış anı olmasından' kaynaklandığını söylemektedir: "Geçmiş kendinde saklı durur ve zaman saf bir şimdi ve saf bir geçmiş olarak her an ikiye bölünür". Bunun zamanı kristalleştirme makinelerindeki karşılığını ise şöyle izah eder:

Bir yandan televizyon ve dijital ağlar bir bellek oluştururken (şimdi geçmişte saklı durur), bir taraftan da 'gerçek zamanda' işleyişleri yoluyla, oluşmakta olan zamana müdahale ederek zamanın ikiye bölünüşünde etkili olurlar.(s45)

Nihayetinde Lazzarato 'zamanın ikiye bölünmesi' durumunun, 'öz ve fenomen' ikiliklerinden kurtulmamızı mümkün kıldığını belirtir. Ona göre televizyonun 'canlı yayını' ve dijital ağların 'gerçek zamanı', zamanın ortaya çıkışı-ikiye bölünmesine hem eşlik eder hem de onu üretir:

Makinelerin (mesela televizyon, ya da internet gibi, görece yeni dispoitifler) bütün çabası, bu zamansallığın gücünü denetlemeye, sömürmeye, yönlendirmeye yönelecektir. İletişim makinelerinin sadece gösteren düzeyinde değil, öncelikle bu düzeyde işlediği anlaşılabilirse, virtüelin bir politikasının tanımlamasına doğru da bir adım atılmış olacaktır. Zamanı kristalleştirme makineleri özneliğin üretim süreçlerinin kalbinde yer alır, çünkü zaman, daha önce de gördüğümüz gibi, özneliğin kendisidir, etkileyebilme ve etkilenebilme gücüdür. Bellek de zihinsel emek de söz konusu olduğunda, edimsel/virtüel devresi, özneliğin 'motor'unu oluşturur.(s57)

Sinema, video ve dijital teknolojilerin bize zamanın başka bir kristalleştirmesini sunduğunun altını çizen Lazzarato, bu makinelerin, "imajlar ve sesler üretmeden önce süreler ürettiğini ve yalnızca bunları yeniden üretebilme olanağının, imajların ve seslerin üretimini mümkün kıldığını" vurgulayarak, zamanı kristalleştirme makinelerinin öznelik üretim süreçlerine nasıl dâhil olduğunu ise şöyle açıklamaktadır: "Zamanı kristalleştirme makineleri, duygularla, algıyla, bellekle, dille ve düşünceyle düzenlendikleri için doğrudan 'öznelik üretim süreçleri'ne müdahil olurlar". (s160)

"Ev kadını okulda, tüketici markette, izleyici ise ekranın karşısında çalışmaktadır" diyen Felix Guattari'yi takip eden Lazzarato'ya göre kapitalizmin sömürdüğü şey ise artık yalnızca 'emek zamanı' değil, 'yaşam zamanı'dır.

Televizyon mekân ile zaman, kamusal ile özel, bireysel ile kolektif arasındaki farkları, Bergson'un arzu ettiği gibi, kronolojik olmayan bir zaman temelinde yeniden tanımlar... Auschwitz'ten sonra izleyici-kitleyi yıkan bizzat televizyondur. Algının toplumsallaşması ve alımlamanın bireyselleşmesi el ele gider. Ağlar, yaratıcı ile izleyici, üretim ile tüketim arasında bir tersine çevrilebilirliği devreye sokmaları itibarıyla, izleyici-kitlenin yıkımını gerçekleştirir ve böylece bu işlevleri son derece üretken hale getirir... Televizyonla birlikte artık bir temsil söz konusu değildir, zira bizzat televizyon zamanın doğrudan bir imajını oluşturur. "Video zamandır". (s211-212)

Televizyon ve dijital ağların muazzam gelişimi ile beliren güç-zaman, kapitalizmin zamana göre bütün bölünmelerini ortadan kaldırmıştır. Öyle ki güç-zaman, ölçü-zamana bağlılığı yok etmiştir. Lazzarato'ya göre güç-zamanın belirişi ile ölçü-zamana bağlılığın ortadan kalkması ise "imajın ve şeyin kısır yansımalarının büyümlü döngüsünü" bozmuştur. Tek ve aynı dispoitif (dijital teknolojiler) ile hem algıladığımız hem de çalıştığımızı belirten Lazzarato, bu dispoitifin hammaddesinin artık emek-zamanı değil, 'başlı başına zaman' olduğunu söylemektedir. Ancak Lazzarato, güç-zamanın ortaya çıkışıyla zihinsel emek ile kol emeği, emek zamanı ile yaşam zamanı, imaj ile şey, gerçek ile imgesel ya da zaman ile mekan'ın ortadan kalkmadığını, "sadece başka bir nitelik kazandığını" da hatırlatmaktadır.

Yeni Barbarlığa Doğru

Lazzarato, Nietzsche'den yaptığı "Problem: Yirminci yüzyılın barbarları nerede? Belli ki onlar ancak büyük sosyalist krizlerin ardından sahneye çıkacak ve yerlerini alacaklardır" alıntısıyla başladığı "Videofelsefe"yi, Walter Benjamin'den bir alıntıyla sonlandırmaktadır. Güç-zaman sayesinde 'kaybettiğimiz zamana' dikkat çeken Lazzarato, kaybedilen bu zamanla ölçülemez bir eylem alanı açılan yeni bir barbarlığa sürüklendiğimiz için işaretini vererek, Benjamin'in 'olumlu yeni barbarlığı' çağıran şu sözlerine yer vermektedir:

*Barbarlık mı? Kesinlikle. Olumlu yeni bir barbarlık kavramını öne sürmek istiyoruz. Deneyim yoksulluğu barbarı neye zorlar? Yeniye başlamaya, yeniden başlamaya"...
"Sürekli olan hiçbir şeyi görmez. Ama sırf bu yüzden baktığında her yerde yollar görür. Her yerde yollar gördüğü için de her zaman bir kavşaktır. Geleceğin ne getireceği hiçbir zaman bilinemez. Var olanı yıkar, ama yıkım sevdiğinden değil, içinden yaşam geçtiği için yıkar. (s220)*

Video ve dijital teknolojilerle ya da Lazzarato'nun deyişiyle zamanı kristalleştiren bu makinelerle zamanını kaybeden bizler artık yeni 'barbarlığa' adım atmış bulunuyoruz. Kitabın takdiminde de denildiği üzere "Videofelsefe", yaşam zamanını değerlenmeye tabi kılan çağdaş kapitalizm için bir ilk felsefe özelliği taşımaktadır.